

Miljø-
direktoratet

Forslag til endringer i forskrift om fremmede organismer

Høringsnotat

Sammendrag

Forskrift om fremmede organismer (FOR-2015-06-19-716) regulerer innførsel, omsetning og utilsiktet spredning av fremmede organismer. Formålet med forskriften er å forebygge uheldige følger for naturmangfoldet i Norge som skyldes introduksjon av fremmede organismer.

I dette høringsnotatet foreslår Miljødirektoratet på oppdrag fra Klima- og miljødepartementet en rekke endringer i forskrift om fremmede organismer. Vi foreslår for det første en redaksjonell og språklig oppdatering av forskriften for å gjøre den mer lesbar og for å fjerne bestemmelser som ikke er trådt i kraft, som ikke lenger er aktuelle eller som framgår direkte av naturmangfoldloven. Vi foreslår videre:

- at forskriften definerer hvilke planter som skal anses som "landlevende" og dermed er unntatt fra krav om tillatelse til innførsel
- at søknadsplikten for utsetting av visse landlevende planter i parker og andre dyrkede områder tas bort
- at momenter som skal vurderes i skjønnsvurderingen ved vedtak om tillatelse tas inn i forskriften, herunder at fordelene og ulempene skal veies opp mot risikoen for skader på det biologiske mangfoldet, at klimaendringer skal trekkes inn i vurderingene, og at det ved praktiseringen av føre-var-prinsippet skal legges til grunn at etablering av en fremmed art i seg selv vil være en vesentlig skade på naturmangfoldet
- at igleartene *Hirudo medicinalis* og *H. verbana* unntas fra kravet om tillatelse til innførsel
- at innførsel, omsetning og utsetting av krabbeartene kinaullhåndskrabbe *Eriocheir sinensis*, japansk ullhåndskrabbe *Eriocheir japonica*, blåkrabbe *Callinectes sapidus*, *Cancer irroratus*, *Charybdis japonica*, *Portunus segnis*, og *Rhithropanopeus harrisii* blir forbudt
- at forskriften skal åpne for at myndigheten til å behandle søknader om utsetting delegeres til Statsforvalteren
- at det tas inn nye krav til innholdet i søknader om innførsel og utsetting. Blant annet skal det oppgis alternativer til arten det søkes om, gis en beskrivelse av interesser som blir berørt og hvor mange som får nytte av innførsel/utsetting. Det stilles også krav til at dispensasjon fra Mattilsynet framlegges ved søknad om innførsel av eksotiske dyr

- at unntaket fra tillatelseskrav for ferskvannsakvarieorganismer endres fra å gjelde "organismer som kun kan overleve ved temperatur over 5° C" til å gjelde for "organismer som ikke kan antas å overleve vinteren i Norge"

Forbud mot enkelte krabbearter, tydeligere kriterier for vurdering av søknad og utvidede krav til innhold i søknad er endringer som styrker forskriften, slik at den i størst mulig grad bidrar til å forhindre etablering av nye fremmede skadelige arter i Norge. Endringene på struktur og forenklinger gjør forskriften lettere å forstå, og vil sikre en bedre etterlevelse av forskriften. Samtidig kan nye krav til innhold i søknad og tydeligere kriterier for vurdering av søknader muligens føre til noe mer tidsbruk for søker for å fylle ut søknader, samt muligens noen flere avslag på søknader, noe som kan oppleves negativt for søker. Forbud mot krabbeartene spesifisert over gjør at det ikke lenger vil være mulig å importere disse krabbeartene.

Innhold

Sammendrag	2
1. Bakgrunn og problembeskrivelse	6
1.1 Problemer med fremmede organismer i Norge	6
1.2 Dagens forskrift om fremmede organismer	6
1.3 Utfordringer med dagens forskrift	7
1.4 Målsetninger med å gjøre endringer i forskriften – hva vil vi oppnå?	9
2. Forslag til endringer i forskriften – en oversikt	9
3. Forslag til endringer i forskriften som vil styrke tidlig innsats	11
3.1 Tydeliggjøre hvilke kriterier som skal ligge til grunn for vurdering av søknader	11
3.2 Gi statsforvalteren tilgang til miljørisikovurdering som skal utarbeides ved etablering og utvidelse av parkanlegg	14
4. Forslag til endringer i forskriften som vil gi en mer effektiv saksbehandling	15
4.1 Unntak fra krav om tillatelse ved innførsel av blodigler	15
4.2 Forbud mot innførsel, omsetning og utsetting av syv krabbearter som benyttes til mat	16
4.3 Gi Miljødirektoratet hjemmel til å delegere myndighet til å behandle søknader om utsetting	20
4.4 Økte krav til innhold i søknad	21
5. Forslag til endringer som vil tydeliggjøre forskriften	24
5.1 Forenkle strukturen for å øke lesbarheten i reglene om innførsel, utsetting og omsetning	24
5.2 Forenkle unntakene fra søknadsplikt for utsetting av planter på land	26
5.3 Forenkle hovedregelen om utsetting	28
5.4 Samordne forskrift om fremmede organismer med viltforskriften og lov om forbud mot hold av pelsdyr (grenseoppgang mot andre regelverk)	30
5.5 Definere begrepet landlevende planter	31
5.6 Tydeliggjøre at akvarieorganismer som kan overleve i Norge ikke kan innføres uten særskilt tillatelse	32
5.7 Tydeliggjøre at Miljødirektoratet kan sette ut oppdrettet vilt uten særskilt tillatelse	33
5.8 Fjerne bestemmelser som er ikke er aktuelle eller ikke har rettsvirkninger	33
6. Handelsrettslige vurderinger	35

7. Oppsummering av positive og negative virkninger av forslagene	36
7.1 Usikkerhetsvurderinger	38
7.2 Forutsetninger for vellykket gjennomføring.....	39
8. Referanser	40

Vedlegg:

1. Forslag til ny forskrift om fremmede organismer
2. Forskriftsspeil

1. Bakgrunn og problembeskrivelse

1.1 Problemer med fremmede organismer i Norge

Naturpanelets seneste rapport om fremmede skadelige arter fra 2023 (IPBES, 2023) viser at antall fremmede arter øker dramatisk globalt. Fremmede arter trekkes også frem av naturpanelet som én av de fem største truslene mot naturmangfoldet i verden.

Også i Norge utgjør fremmede arter en stor trussel mot naturmangfoldet. I Meld. St. 35 (2023–2024) *Bærekraftig bruk og bevaring av natur* har regjeringen fastsatt målsetningen *"Norge har redusert påvirkningen fra fremmede skadelige arter på naturmangfold samt redusert introduksjons- og etableringstakten for fremmede skadelige arter."* Fremmedartslista, der den siste utgaven ble publisert av Artsdatabanken i 2023 (Artsdatabanken, 2023), viser at vi også har mange fremmede skadelige arter i Norge. Det brukes store ressurser på bekjempelse og på å begrense skadeomfanget. Trusselen er forventet å øke i framtiden, både på grunn av økning i antall innførsler med økt transport av mennesker og varer, og på grunn av at klimaendringer vil gjøre det mulig for flere arter å etablere seg i Norge.

Naturpanelets rapport viser at hovedutfordringen med å håndtere fremmede arter er at vi i for stor grad setter inn tiltak for sent. Da har problemet gjerne blitt så stort at tiltakene blir svært kostbare og har begrenset og for kortvarig effekt. Tidlig innsats er mest effektivt, og da særlig å forhindre at nye fremmede skadelige arter introduseres og etablerer seg.

Forskrift om fremmede organismer er et av våre viktigste verktøy for å forebygge negativ påvirkning fra fremmede skadelige arter. I lys av den negative utviklingen som både naturpanelets rapport og fremmedartslista dokumenterer, er det nødvendig med en revidering av forskriften for å sørge for at den er oppdatert og i stand til å møte de utfordringene vi står overfor.

1.2 Dagens forskrift om fremmede organismer

Formålet med forskrift om fremmede organismer er å forebygge uheldige følger for naturmangfoldet i Norge som skyldes introduksjon av fremmede organismer. Forskriften regulerer bevisst innførsel, omsetning og utsetting av fremmede organismer, og setter krav til tiltak og aktiviteter som kan føre til utilsiktet spredning av fremmede organismer.

Utgangspunktet ved bevisst innførsel og utsetting er at det kreves tillatelse for å innføre levende organismer og for å sette ut fremmede organismer. Det er imidlertid foretatt en rekke unntak fra dette utgangspunktet, både i de ulike bestemmelsene i forskriften, og i vedlegg til forskriften. For eksempel er rundt 30 plantearter forbudt å innføre, sette ut og omsette, mens alle andre landlevende planter er unntatt fra kravet om tillatelse ved innførsel.

For å hindre utilsiktet spredning av fremmede organismer, inneholder forskriften blant annet et generelt aktsomhetskrav og krav om internkontroll.

1.3 Utfordringer med dagens forskrift

Forskrift om fremmede organismer har siden den trådte i kraft i 2016, vært et viktig instrument for å hindre etablering av nye fremmede skadelige organismer i Norge. Flere av de planteartene som gjør størst skade i naturen er i dag forbudt å innføre, omsette og plante ut, og tilsyn ved plantesenter har vist at forbudene i stor grad etterleves. Tilsvarende gjelder for amerikahummer, som i dag ikke lenger kan fraktes levende til restauranter for konsum. Dette har redusert risikoen knyttet til denne arten betydelig. Kravene om tillatelse ved innførsel og utsetting, har også medført en langt bedre kontroll med bevisst innførsel av fremmede organismer. Også bestemmelsene i forskriftens kap. V, om aktsomhet og tiltak for å hindre at ulike aktiviteter og virksomheter fører til spredning av skadelige fremmede organismer, er viktige i kampen for å bremse etableringen av fremmede skadelige organismer. I tillegg er kravet til virksomheter om å etablere internkontroll for å sikre at de øvrige bestemmelsene i forskriften blir overholdt, også helt avgjørende for å snu den negative utviklingen.

Erfaringene fra de ni årene forskriften har eksistert, viser likevel at det er rom for å videreutvikle forskriften, slik at den i enda større grad oppfyller målsetningen om å hindre innførsel, utsetting og spredning av fremmede organismer som kan medføre uheldige følger for naturmangfoldet. Miljødirektoratet har identifisert tre hovedutfordringer med dagens forskrift om fremmede organismer:

1. Forskriften er ikke tilstrekkelig effektiv i å forhindre utilsiktet innførsel og spredning (tidlig innsats) bl.a. fordi den ikke er oppdatert i henhold til den nyeste kunnskapen
2. Søknadsbehandling og risikovurderinger knyttet til søknadsbehandling er ressurskrevende
3. Enkelte bestemmelser i forskriften er vanskelig å forstå, og det er et etterslep på oppdatering av forskriften

Bestemmelsene rettet mot utilsiktet innførsel og spredning er i dag for lite spesifikke til at de i tilstrekkelig grad bidrar til å hindre nye introduksjoner. I tillegg er det mangler ved bestemmelser (inkludert vedlegg) som regulerer tilsiktet innførsel. Ny kunnskap om dørstokkarter¹ og spredningsveier gir oss et godt grunnlag for å målrette forskriften enda bedre mot tidlig innsats.

¹ Vi benytter her Artsdatabankens definisjon: Dørstokkarter er arter som ikke reproducerer utendørs i Norge i dag, men som vil kunne gjøre det på sikt. De fleste er fremdeles i utlandet eller bare innendørs i Norge. Noen kan leve utendørs også, men da har de ennå ikke begynt å reproducere selvstendig.

Oppfølgingen av forskriften er ressurskrevende. En gjennomgang av behandlede søknader som er lagt inn i Miljøvedtaksregisteret, viser at ble det fattet 683 vedtak under forskrift om fremmede organismer i 630 unike saker i perioden 2016-2024.² Det ble gjort 114 avslag på søknader og 541 tillatelser, det vil si at rundt 17 prosent er avslag totalt sett. Det har blitt behandlet flest søknader om innførsel, og nesten 80 prosent av vedtakene gjelder landlevende dyr. Saksbehandlingstiden knyttet til hver enkelt søknad varier. I de tilfellene Miljødirektoratet anser at det er svært lav sannsynlighet for overlevelse i Norge, eller det allerede foreligger en risikovurdering av arten, vil det ta relativt kort tid å behandle søknaden. I mange tilfeller er det imidlertid usikkert om en art kan etablere seg og gjøre skade i Norge, noe som innebærer mer tidsbruk til søknadsbehandling. Tidsbruken påvirkes også av at søknadene som Miljødirektoratet mottar ofte mangler nødvendig informasjon om miljørisiko, om bruksområde og nytteverdi, og om alternativer til den omsøkte arten. I en del tilfeller er det derfor nødvendig å be om ytterligere informasjon fra søker, eller det må innhentes risikovurderinger fra Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM).

Ressursbruken knyttet til behandling av søknader, bør vurderes i sammenheng med de skadevirkningene samfunnet kan bli spart for ved at nye skadelige arter forhindres fra å etablere seg i Norge. I tillegg til store og ofte irreversible negative virkninger på naturmangfoldet, blir samfunnet påført betydelige økonomiske kostnader ved at fremmede arter etablerer seg. Kostnadene globalt knyttet til fremmede arter er anslått til å ligge på godt over 4000 milliarder kroner (IPBES, 2023), og en rapport utført for Miljødirektoratet (Magnussen, Lindhjem, Pedersen, & Dervo, 2015), anslår at kostnadene for det norske samfunnet beløper seg til opp mot 3,9 milliarder kroner årlig (2013 kroner). Mye tyder derfor på at ressursbruken knyttet til behandling av søknader om innførsel og utsetting av fremmede organismer, ikke er urimelig høy dersom dette kan bidra til å redusere kostnadene samfunnet blir påført i framtiden. Det er imidlertid viktig å benytte saksbehandlingskapasiteten effektivt. Noe av innsatsen som i dag legges ned i å behandle søknader, kan sannsynligvis effektiviseres uten at det innebærer lavere beskyttelsesnivå. For enkelte arter eller artsgrupper kan det være aktuelt å avvikle kravet om tillatelse, og i stedet forby de artene som man vet har potensiale til å skade naturmangfoldet. Forenklet og/eller automatisert saksbehandling kan også være tiltak for å senke ressursbruken knyttet til søknadsbehandling. På denne måten kan man i større grad rette innsatsen knyttet til søknadsbehandling mot de aktivitetene og artsgruppene som utgjør høy risiko.

Forskriften er til dels vanskelig å forstå, noe som fører til at bestemmelser ikke etterleves og til at det benyttes for mye tid på å forklare hvilke krav forskriften stiller. Det er i tillegg et etterslep på oppdateringer i henhold til annet nytt regelverk.

² Basert på antall unike saksnummer i den sammenslåtte listen. Det kan gjøres flere vedtak, for eksempel om forlengelse eller klager, på samme saksnummer.

Det er allerede gjennomført eller foreslått betydelige endringer i forskriften basert på ny kunnskap om risikoen ved fremmede organismer. En viktig endring som trer i kraft 1. januar 2025, er utvidelsen av plikten til å utføre internkontroll til å omfatte alle virksomheter som iverksetter tiltak som kan medføre spredning av fremmede organismer. I september 2024 sendte Miljødirektoratet ut et forslag på høring om å forby nærmere 100 plantearter som sprer seg og påfører stor skade på naturmangfoldet. Forslaget er bl.a. basert på den nye kunnskapen i Norsk fremmedartsliste 2023.

1.4 Målsetninger med å gjøre endringer i forskriften – hva vil vi oppnå?

Den overordnede målsetningen med å foreta endringer i forskriften, er å gjøre den til et endra bedre verktøy for å forhindre at fremmede organismer gjør skade på naturmangfoldet. Basert på de utfordringene med dagens forskrift vi har identifisert, anser vi at den beste tilnærmingen for å oppnå den overordnede målsetningen, er å fokusere på tre innsatsområder med tilhørende del-målsetninger:

1. **Styrke tidlig innsats:** Oppdatere forskriften slik at den i størst mulig grad bidrar til å forhindre etablering av nye fremmede skadelige arter i Norge.
2. **Mer effektiv saksbehandling:** Ressursene som benyttes til saksbehandling, inkludert innhenting og gjennomføring av risikovurderinger, bør brukes mest mulig effektivt og der de har størst betydning for miljøet (benyttes på organismegrupper som kan medføre vesentlig miljørisiko, men der forbud ikke er aktuelt).
3. **Tydeliggjøre forskriften:** Forenkle, tydeliggjøre og oppdatere forskriften slik at den blir mer brukervennlig og dermed enklere å etterleve.

Vi bruker disse tre målsetningene i videre strukturering av aktuelle endringsforslag.

Vi ser ingen prinsipielle spørsmål av betydning i denne delen av oppdraget, jf. utredningsinstruksens punkt 2-1.3.

2. Forslag til endringer i forskriften – en oversikt

Miljødirektoratet har foretatt en gjennomgang av forskriftsendringer som vi mener vil bidra til å oppfylle målsetningene nevnt i kapittel 1.4, og som samtidig vil kunne gjennomføres uten ytterligere utredninger. Disse er oppsummert i tabell 1. Endringene som foreslås i dette høringsnotatet vil ikke fullt ut bidra til å nå de tre målsetningene. Forslag til endringer som tydeliggjør forskriften, anser vi at vi i stor grad er i mål med. Når det gjelder

målsetningene om styrking av tidlig innsats og effektivisering av saksbehandling, vil det imidlertid kreves kontinuerlig innsats over flere år for å nå disse fullt ut.

Tabell 1 gir en oversikt over endringer i forskriften som nå sendes på høring, sortert etter de tre del-målsetningene omtalt over. Kapittel 3-5 utdyper de enkelte endringsforslagene.

Tabell 1: Oversikt over forslag til endringer i forskrift om fremmede organismer

Styrke tidlig innsats	
Kriterier for vurdering av søknad	• tydeliggjøre at fordeler og ulemper for samfunnet skal vektlegges i vurdering av søknad • stille krav om å trekke inn klimaendringer i søknadsbehandlingen • tydeliggjøre at etablering av nye arter alltid er en vesentlig uheldig følge for naturmangfoldet
Etterlevelse/kontroll av forskriften	• gi statsforvalteren mulighet til å etterspørre risikovurdering etter §23 (risikovurderinger som skal gjennomføres ved nyetablering/utvidelse av parkanlegg etc.)
Mer effektiv saksbehandling	
Positiv- eller negativlisting av arter som i dag krever tillatelse	• innførsel av blodigler på positivliste • forbud mot krabbearter som importeres levende til bruk som mat
Vedtaksmyndighet	• mer åpen bestemmelse for delegering, for å klargjøre mulighet til å delegere vedtaksmyndighet til statsforvalteren for eksempel for utplanting (inkl. leplanting)
Nye krav til innhold i søknad	• alternativer til arten det søkes om • interesser som blir berørt og hvor mange som får nytte av tiltaket • krav om å vedlegge evt. dispensasjon fra forbud under forskrift om forbud mot eksotiske dyr • krav om å dokumentere inneslutningstiltak
Tydeliggjøre forskriften	
Forenkle strukturen for å øke lesbarheten i reglene om innførsel, utsetting og omsetning	• endre rekkefølge innledende bestemmelser • ta inn innledende bestemmelse med hovedregel først, at innføring og utsetting er forbudt uten tillatelse eller ihht. unntak - flytte definisjoner til de enkelte bestemmelsene

Forenkle unntakene fra søknadsplikt for utsetting av landlevende planter	• slå sammen bestemmelser • fjerne vedlegg V (søknadsplikt for profesjonelle)
Forenkle hovedregelen om utsetting	• Slå sammen bestemmelser
Grenseoppgang mot andre regelverk	• forskriftsfeste at vi ikke behandler søknader om innførsel av arter som er forbudt etter forskrift om forbud mot eksotiske dyr, med mindre dispensasjon vedlegges søknad • avklaringer mht. oppdatering av kultiveringsforskrift (avhenger av at kultiveringsforskriften vedtas) • oppdatere henvisninger til andre regelverk
Tydeliggjøre definisjoner	• definisjon landplanter • tropiske akvarieorganismer
Fjerne bestemmelser som ikke er aktuelle eller ikke har rettsvirkninger	• fjerne bestemmelser om meldeplikt og overgangsbestemmelse for hold av fremmede organismer i hagedam • fjerne bestemmelser om tilsynsmyndighet og om håndheving

Noen av endringsforslagene vil bidra til oppnåelsen av flere av disse målsetningene, men for å unngå gjentakelser omtaler vi dem bare ett sted. Et eksempel er at vi foreslår forbud mot noen krabbearter som innføres, eller kan bli innført, levende til bruk som mat. Forbudene er behandlet under målsetningen Mer effektiv saksbehandling, men kunne like gjerne sortert under Styrke tidlig innsats.

3. Forslag til endringer i forskriften som vil styrke tidlig innsats

3.1 Tydeliggjøre hvilke kriterier som skal ligge til grunn for vurdering av søknader

3.1.1 Dagens rettstilstand

Selv om det ikke står uttrykkelig i naturmangfoldloven §§ 29 eller 30, står det flere steder i forarbeidene til bestemmelsene, se for eksempel Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) s. 401, at spørsmålet om det skal gis en tillatelse eller ikke beror på en skjønnsvurdering.

Lovbestemmelsene setter en grense for dette skjønnnet ved at de fastslår at det ikke kan gis tillatelse hvis det er grunn til å anta at innførselen vil medføre vesentlige uheldige følger for

det biologiske mangfold. I forarbeidene er det gitt enkelte føringer for momenter som bør inngå i skjønnsvurderingen.

I dagens forskrift er det spesifisert i § 6 *Krav om tillatelse ved innførsel* andre ledd og § 10 *Krav om tillatelse ved utsetting* andre ledd, at det skal legges særlig vekt på om den omsøkte organismen og eventuelle følgeorganismer kan medføre risiko for uheldige følger for det biologiske mangfold.

I praksis ved vurdering av søknader, står tiltakets eventuelle risiko for uheldige følger for det biologiske mangfold sentralt i vurderingen. Vurderinger av nytteverdien ved innførselen eller utsettingen vil til en viss grad være trukket inn i søknadsbehandlingen, men ettersom det i dag ikke kreves vurdering av nytteverdi eller alternative tiltak/organismer fra søker, har det i utgangspunktet ofte manglet informasjon som grunnlag for å vurdere nytteverdi.

3.1.2 Problembeskrivelse

Hovedkriteriet for å vurdere om en omsøkt organisme skal tillates, er om organismen og eventuelle følgeorganismer kan medføre risiko for uheldige følger for det biologiske mangfold. Forskriften sier imidlertid ingenting om andre kriterier som bør ligge til grunn dersom det er aktuelt å vurdere en tillatelse. I et samfunnsperspektiv, kan det være viktige fordeler eller ulemper som bør vurderes for hver enkelt søknad. I noen tilfeller kan det være særskilte nyttevirksomheter for samfunnet som bør vektlegges, f.eks. ved innførsel til forskningsformål eller at organismen anses å ha økonomisk og næringsmessig verdi. I andre tilfeller kan nyttevirksomhetene ved innførsel eller utsetting være marginale eller ikke-eksisterende. Noen ganger kan det finnes andre fremmede organismer med samme bruksområde som innebærer vesentlig lavere risiko for det biologiske mangfold.

Fremtidige klimaendringer vil kunne påvirke i hvilken grad fremmede arter vil ha mulighet til å etablere seg i Norge. For noen arter vil klimaendringene innebære økt sannsynlighet for etablering i Norge, mens for andre arter vil endret klima være til hinder for etablering. Det er en svakhet ved dagens forskrift at det ikke nevnes at klimaendringer skal vektlegges ved skjønnsutøvelsen.

I noen tilfeller der det foreligger lite informasjon om den risikoen en omsøkt art utgjør, vil det være aktuelt å legge vekt på føre-var-prinsippet i naturmangfoldloven § 9 for å unngå mulig vesentlig skade på naturmangfoldet. Det fremgår av Klima- og miljødepartementets veileder *Naturmangfoldloven kapittel II* (T-1514) side 65 (Klima- og miljødepartementet, 2016) at etablering av fremmede arter i norsk natur i seg selv vil være vesentlig skade på naturmangfoldet som gir grunn til å legge vekt på føre-var-prinsippet. Dette er en viktig avklaring som Miljødirektoratet mener bør framgå direkte i forskriften.

Det er en utfordring med dagens forskrift at det ikke framkommer tydelig hva som skal vektlegges i vurdering av søknad. Dette kan gjøre det uklart og lite transparent hva som vektlegges i søknadsbehandlingen, både for søker og myndigheten som skal behandle søknaden.

3.1.3 Vurdering av aktuelle endringer i forskriften

Vi ser behov for å tydeliggjøre hvilke kriterier som skal ligge til grunn for vurdering av en søknad. Ser vi til annet lovverk, sier forurensningsloven § 11 *særskilt tillatelse til forurensende tiltak*, femte ledd, at det skal legges vekt på de forurensningsmessige ulemper ved tiltaket sammenholdt med de fordeler og ulemper som tiltaket ellers vil medføre. I Miljødirektoratets forslag til forskrift om utenlandske treslag fra 2022 (Miljødirektoratet, Forslag til endringer i forskrift om utsetting av utenlandske treslag til skogbruksformål. Høringsnotat., 2022) anbefalte vi å ta inn omtale av at fordelene ved utsetting, blant annet for samfunn, skognæring og klima, skal veies opp mot risikoen for skader på det biologiske mangfoldet.

Vi anbefaler å tydeliggjøre kriterier for hva som skal vektlegges i søknadsbehandlingen i selve forskriften. Alternativer til å endre forskriften, kunne vært å bruke veileder, utarbeide en mal for vekting av ulike hensyn, eller tydeliggjøre i søknadsskjema de kriteriene som ikke allerede er utdypet i veilederen til naturmangfoldloven kap. II. Miljødirektoratet vurderer at å endre forskriften er foretrukket framfor kun å tydeliggjøre i en veileder hva som skal vektlegges i en vurdering av søknad eller å utarbeide en konkret mal for vekting. Å spesifisere sentrale kriterier for vurdering av søknad i selve forskriften gir et tydelig signal til søker hva som særlig skal vektlegges, samtidig som det gir tydelige føringer for myndigheten som behandler søknaden.

Positive og negative virkninger:

Å tydeliggjøre kriterier for vurdering av søknader i forskriften vil ha flere positive virkninger:

- Det vil gjøre det tydeligere for både søker og de som behandler søknadene hva som vektlegges for å kunne gi en tillatelse, og bidra med mer realistiske forventninger til hva utfallet av en søknadsbehandling kan bli.
- Det vil bidra med mer transparens og mer likebehandling i vurdering av søknader.
- En tydeliggjøring av at fordeler og ulemper for samfunnet skal veies mot hverandre, kan bidra til at søker i større grad gjør en tilstrekkelig vurdering av de samfunnsmessige konsekvensene i søknaden. Dette kan føre til mindre ressursbruk og raskere saksbehandling.
- En tydeliggjøring av at det ved søknadsbehandling skal vurderes om fordelene kan oppnås på en mer miljøforsvarlig måte, kan gi søkere insentiv til å velge mer miljøforsvarlige løsninger.
- En forskriftsfesting av at det ved praktiseringen av føre-var-prinsippet skal legges til grunn at etablering av en fremmed art i seg selv vil være en vesentlig skade på naturmangfoldet, kan innebære en bedre beskyttelse mot etablering av nye

fremmede dørstokkarter der konsekvensene av en fremtidig etablering foreløpig er lite kjent.

- Sikrer en likebehandling av søknader.

De negative virkningene av forslagene vil være:

- Noen flere avslag på søknader, noe søkere vil oppfatte som en negativ virkning.
- Muligens noe mer tidsbruk for de som behandler søknadene (mer informasjon som må gjennomgås, en faktisk veiing av fordeler og ulemper må gjøres).

Samlet sett vurderer vi at denne tydeliggjøringen av kriterier for behandling av søknader vil bidra til mer transparent søknadsbehandling og mer effektiv bruk av administrative ressurser.

3.1.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår at det tas inn egne bestemmelser i forskriften om momenter som skal inngå i skønnsvurderinga, der det fremgår

- *at fordelene og ulempene skal veies opp mot risikoen for skader på det biologiske mangfoldet*
- *at det skal vurderes om fordelene kan oppnås på mer miljøforsvarlig måte*
- *at klimaendringer skal trekkes inn i vurderingene*
- *at det ved praktiseringen av føre-var-prinsippet skal legges til grunn at etablering av en fremmed art i seg selv vil være en vesentlig skade på naturmangfoldet*

3.2 Gi statsforvalteren tilgang til miljørisikovurdering som skal utarbeides ved etablering og utvidelse av parkanlegg

3.2.1 Dagens rettstilstand

Skriftlig miljørisikovurdering som etter § 23 skal utarbeides i forbindelse med etablering eller utvidelse av parkanlegg m.m., skal ved forespørsel gjøres tilgjengelig for Miljødirektoratet.

3.2.2 Kunnskapsgrunnlag/problembeskrivelse

Miljødirektoratet har mottatt innspill fra enkelte statsforvaltere om at det er ønskelig at også statsforvalteren kan etterspørre og motta risikovurderinger som er utarbeidet etter § 23.

3.2.3 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Det er kun forskriftsendring som kan gi statsforvalteren mulighet til å kreve en risikovurdering etter § 23 framlagt.

Positive og negative virkninger

En mulighet for statsforvalteren til å kreve framlagt risikovurderinger for parkanlegg vil gjøre det lettere for dem å følge opp ansvaret for bekjempelse, eventuelt også gjennom å bruke adgangen til å gi pålegg etter naturmangfoldloven § 69. Ettersom Miljødirektoratet som sentralt organ bare i liten grad har mulighet til å følge opp enkeltsaker, vil det å legge denne muligheten til statsforvalteren kunne effektivisere arbeidet med å hindre spredning av fremmede plantearter. Vi ser ingen vesentlige negative virkninger ved forslaget.

3.2.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår at skriftlig miljørisikovurdering som skal utarbeides ved etablering og utvidelse av parkanlegg, ved forespørsel skal gjøres tilgjengelig for statsforvalteren i tillegg til Miljødirektoratet, se forslaget § 28.

4. Forslag til endringer i forskriften som vil gi en mer effektiv saksbehandling

4.1 Unntak fra krav om tillatelse ved innførsel av blodigler

4.1.1 Dagens rettstilstand

Innførsel av *Hirudo medicinalis* og *H. verbana*, som benyttes til medisinske formål, krever i dag tillatelse etter § 6.

4.1.2 Kunnskapsgrunnlag/problembeskrivelse

To arter av blodigler (*Hirudo medicinalis* og *H. verbana*) benyttes i forbindelse med medisinsk behandling der det er viktig å opprettholde god blodgjennomstrømning. Begge artene er listet under CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) Appendix 2 (CITES, 2024), og innførsel krever derfor tillatelse under den norske CITES-forskriften, i tillegg til under forskrift om fremmede organismer.

Ettersom det er et visst omfang av innførsel, anser Miljødirektoratet at det vil være en fordel både for søkere og myndighetene om kravet om tillatelse bortfaller. Dette forutsetter at en slik endring ikke medfører risiko for uheldige følger for det biologiske mangfoldet. Miljødirektoratet ga derfor VKM i oppdrag å vurdere risikoen for det biologiske mangfoldet knyttet til import av de to artene. I sin vurderingsrapport (Vitenskapskomiteen for mat og miljø, 2024a) konkluderer VKM med at risikoen for uheldige følger for biologisk mangfold i Norge ved import av levende *H. medicinalis* og *H. verbana* er lav. Rapporten

peker på at bruken av de to artene i sykehus og kosmetiske klinikker innebærer særlig lav risiko, siden iglene der behandles som biologisk avfall og destrueres etter bruk.

4.1.3 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Med utgangspunkt i VKMs vurdering av at innførsel av de to artene medfører lav risiko, er unntak fra krav om tillatelse det eneste aktuelle endringen for å minske tidsbruk knyttet til søknad og søknadsbehandling. Selv om det ved innførsel til andre formål enn medisinsk bruk, for eksempel hobbyformål, vil være noe høyere risiko for at levende eksemplarer slipper ut, foreslår Miljødirektoratet at unntaket ikke begrenses til medisinsk bruk. Vi begrunner dette med at risikoen er lav også ved andre bruksområder, og at det vil være vanskelig å skille mellom ulike bruksområder ved grensekontroll.

Positive og negative virkninger

Unntak fra krav om tillatelse for innførsel av *Hirudo medicinalis* og *H. verbana* vil medføre en effektivisering for sykehus som benytter disse artene i behandling, og for myndighetene som behandler søknader. Unntak for krav om tillatelse innebærer noen færre søknader å behandle. Ettersom konklusjonene i VKMs risikovurderingsrapport innebærer at søknader om innførsel av disse to artene vil bli rutinemessig innvilget, forventes det ingen negative virkninger.

4.1.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår at igleartene *Hirudo medicinalis* og *H. verbana* føres opp på vedlegg II slik at de unntas fra kravet om tillatelse til innførsel.

4.2 Forbud mot innførsel, omsetning og utsetting av syv krabbearter som benyttes til mat

4.2.1 Dagens rettstilstand

Utgangspunktet i forskriften er at det kreves tillatelse ved innførsel av vannlevende organismer. Forskriften gjør imidlertid unntak fra kravet om tillatelse ved innførsel av marine organismer som utelukkende skal holdes i lukkede beholdere på land, herunder akvarier, som er innrettet slik at organismer ikke kan slippe ut. Videre gjør forskriften unntak for ferskvannsorganismer som kun kan leve ved temperaturer over 5 °C, og som utelukkende skal holdes for pryddformål i innendørs akvarier som er innrettet slik at organismer ikke kan slippe ut.

4.2.2 Kunnskapsgrunnlag/problembeskrivelse

På bakgrunn av beslag av tre krabbearter som ble importert levende til bruk som mat, og opplysninger om at det også foregikk tilsvarende import av ytterligere krabbearter, så Miljødirektoratet behov for en vurdering av risikoen for negative miljøkonsekvenser ved

slik innførsel som et supplement til Artsdatabankens risikovurderinger av de samme artene. Miljødirektoratet ga derfor VKM i oppdrag (1) å vurdere risikoen for uheldige følger biologisk mangfold ved import av åtte arter krabberarter beregnet for humant konsum, (2) å vurdere om innførsel av levende krabbearter til bruk i restauranter og matindustri kan være en introduksjonsvei til norsk natur, og (3) å identifisere og beskrive relevante risikoreduserende tiltak.

VKMs rapport *Assessment of risks posed by the import of live crabs intended for human consumption* ble publisert 2. desember 2024 (Vitenskapskomiteen for mat og miljø, 2024b). Rapporten konkluderer på følgende måte "Fremmede krabber som importeres levende som mat har et betydelig potensial for å etablere seg i sjøen og i ferskvann. Sannsynligheten for etablering er høy fordi artene er tilpasningsdyktige, fordi enkelte arter kan tolerere miljøforhold lik det som finnes i store deler av Norge i dag og fordi artene har høy reproduksjonsrate. En etablering kan ha økologiske effekter i form av konkurranse med stedegne arter, fysiske habitatendringer og introduksjon av sykdommer".

Under følger et sammendrag av risikovurderingen av de åtte artene VKM vurderte og Artsdatabankens risikovurderinger av de samme artene i Norsk fremmedartsliste 2023. Artsdatabanken og VKM vurderer risikoen ved noen av artene forskjellig. Dette kan til dels skyldes at de to institusjonene benytter forskjellig metodikk som grunnlag for sine vurderinger. En annen årsak til forskjellen kan være at Artsdatabanken ikke har vurdert bevisst innførsel som mat som en introduksjonsvei, mens VKM ble bedt om å spesifikt vurdere denne introduksjonsveien.

Kinaullhåndskrabbe *Eriocheir sinensis*, vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. Arten lever store deler av livet i ferskvann, men vandrer mot elvemunninger med saltere vann for å gyte. I Fremmedartstlista 2023 er kinaullhåndskrabbe vurdert til å utgjøre svært høy økologisk risiko. VKM vurderer at arten utgjør høy risiko³ for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge.

Japansk ullhåndskrabbe *Eriocheir japonica* vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. I Fremmedartstlista 2023 er japansk ullhåndskrabbe vurdert til å utgjøre lav økologisk risiko. Arten har de samme leveområdene som kinaullhåndskrabbe, og der begge arter forekommer naturlig er det rapportert at de kan hybridisere. Disse to krabbeartene kan morfologisk være vanskelig å skille. VKM vurderer arten til å utgjøre høy risiko for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge.

Blåkrabbe *Callinectes sapidus*, er en marin art som vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. I Fremmedartstlista 2023 er blåkrabbe vurdert til å utgjøre lav

³ VKM bruker i motsetning til Artsdatabanken ikke begrepet svært høy risiko i sin rapport. Høy risiko er den høyeste risikokategorien VKM benytter.

økologisk risiko med usikkerhet opp til høy risiko. VKM vurderer arten til å utgjøre middels risiko for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge

Cancer irroratus (Atlantic rock crab) er en marin art som vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. I Fremmedartslista 2023 er *C. irroratus* vurdert til å utgjøre lav økologisk risiko med usikkerhet opp til høy risiko. VKM vurderer arten til å utgjøre muligens høy risiko for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge.

Charybdis japonica (Asian paddle crab) er en marin art som vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. I Fremmedartslista 2023 er *C. japonica* vurdert til å utgjøre høy økologisk risiko med usikkerhet ned til lav risiko. VKM vurderer arten til å utgjøre lav risiko for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge.

Matuta victor (Common moon crab) er en marin art som vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. I Fremmedartslista 2023 er *M. victor* vurdert til å utgjøre lav økologisk risiko med usikkerhet opp til potensielt høy risiko. VKM vurderer arten til å utgjøre lav risiko for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge.

Portunus segnis (African blue swimming crab) er en marin art som vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. I Fremmedartslista 2023 er *P. segnis* vurdert til å utgjøre lav økologisk risiko med usikkerhet opp til potensielt høy risiko. VKM vurderer arten til å utgjøre middels risiko for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge.

Rhithropanopeus harrisii (Harris mud crab). er en marin art som vurderes av Artsdatabanken som en dørstokkart i Norge. I Fremmedartslista 2023 er *R. harrisii* vurdert til å utgjøre høy økologisk risiko. VKM vurderer arten til å utgjøre middels risiko for negativ påvirkning på biologisk mangfold i Norge.

I tillegg til negativ påvirkning på biologisk mangfold, peker flere rapporter fra andre land på at krabbeartene kan gi skader på fiskeri, infrastruktur, rørsystem, kanaler og fundamenter hvis den får etablere seg, og at de kan underminere og erodere bredden av elver, kanaler og bekker ((Bouma, S. Soes, D.M. , 2010), (Eberhardt, A., J. Pederson and B. Bisson, 2016), (Gollasch, S, 2011)).

4.2.3 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

VKM peker i sin rapport (Vitenskapskomiteen for mat og miljø, 2024b) på ulike risikoreduserende tiltak:

«Bruk av rømningssikre beholdere under transport og lagring, samt oppbevaring av krabber ved lave temperaturer, reduserer krabbenes mobilitet og minimerer risikoen for rømming. Tydelig merking av beholdere med artsinformasjon og advarsel om risiko sikrer

åpenhet og øker bevisstheten rundt økologisk risiko. Salg av levende krabber kun for umiddelbart konsum og et tydelig regelverk kan redusere sjansen for utilsiktet utslipp, mens informasjonskampanjer kan opplyse om økologiske farer og fremme ansvarsbevissthet. Korrekt avfallshåndtering, som forbrenning eller sterilisering av ubrukte eller døde krabber, kan begrense spredning av egg og sykdommer. Karantene som involverer screening etter patogener kan redusere risiko for sykdomsspredning. Overvåkingsprogrammer eller rapportering av bifangst under kommersielt fiske i områder der krabber importeres kan gjøre det mulig å oppdage fremmede arter raskt, og lettere kontrollere en invasjon.»

Miljødirektoratet anser at mange av tiltakene VKM foreslår vil kunne redusere den samlede risikoen for at levende krabber som importeres til mat etablerer seg i norske farvann. Det er midlertid en betydelig sannsynlighet for at krabber som importeres levende til mat, på sikt vil unnslippe eller bli satt ut bevisst. De åtte artene VKM og Artsdatabanken har vurdert er alle dørstokkarter, og konsekvensene av at disse introduseres i norsk natur vil derfor være stor sammenlignet med allerede etablerte fremmede arter som kan spre seg videre på egen hånd. Med ett unntak er artene vurdert til å utgjøre en miljørisiko som er høyere enn "lav risiko" enten av VKM eller Artsdatabanken, eller av begge institusjonene.

Selv om vi ikke har sikker kunnskap om i hvilket omfang de vurderte artene blir importert levende til bruk som mat, viser beslagene av bl.a. levende kinaullhåndskrabbe at kravet om tillatelse ved innførsel av disse artene gir ikke gir god nok beskyttelse. Miljødirektoratet anser at det eneste tiltaket som vil gi god nok beskyttelse mot disse syv artene er at innførsel, omsetning og utsetting forbys. Når det gjelder den ene arten som er vurdert til å utgjøre lav risiko både av VKM og Artsdatabanken, *Matuta Victor*, anser VKM at etablering i Norge er usannsynlig (med medium konfidens). Artsdatabankens vurdering av at den samme arten utgjør lav risiko, er gitt med en usikkerhet opp til potensielt høy risiko. Både VKM og Artsdatabanken har tatt hensyn til fremtidige klimaendringer i sine vurderinger.

Basert på dette anser Miljødirektoratet at det ikke foreligger tilstrekkelig høy risiko til at denne arten bør forbys nå. Det er imidlertid en viss usikkerhet knyttet til om arten utgjør lav risiko, og dersom det kommer ny kunnskap om artens evne til å etablere seg i norske farvann, kan det i framtiden være aktuelt å foreslå forbud også mot denne arten.

Positive og negative virkninger:

Den positive virkningen ved et forbud mot syv av de artene som VKM har risikovurdert, er en lavere sannsynlighet for at disse etablerer seg i Norge og påvirker norsk naturmangfold negativt.

En negativ effekt vil være at de som ønsker å importere disse artene levende som mat eller andre formål ikke lenger kan gjøre dette.

Samlet sett anser Miljødirektoratet at de positive virkningene for naturmangfoldet må tillegges størst vekt, og anbefaler derfor at de syv artene forbys. Som nevnt over, vet vi ikke i hvilket omfang disse artene blir importert i dag, og dermed ikke hvor mange aktører som berøres av forslaget.

4.2.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår at krabbeartene kinaullhåndskrabbe *Eriocheir sinensis*, japansk ullhåndskrabbe *Eriocheir japonica*, blåkrabbe *Callinectes sapidus*, *Cancer irroratus*, *Charybdis japonica*, *Portunus segnis*, og *Rhithropanopeus harrisii* føres opp på vedlegg I slik at innførsel, omsetning og utsetting blir forbudt.

4.3 Gi Miljødirektoratet hjemmel til å delegere myndighet til å behandle søknader om utsetting

4.3.1 Dagens rettstilstand

I forskriften § 15 første avsnitt fremgår det at myndigheten til å gi tillatelse til utsetting etter forskriften tilligger Miljødirektoratet.

4.3.2 Kunnskapsgrunnlag/problembeskrivelse

Miljødirektoratet behandler i dag alle søknader om utsetting under forskrift om fremmede organismer. Dette sikrer lik praksis for behandling av søknader. I visse tilfeller vil det imidlertid være viktig at myndigheten som behandler søknader kjenner det geografiske området der utsettingen skal foregå godt, og kan foreta befaringer uten at dette krever mye reisetid. Dette gjelder særlig søknader om utsetting av landlevende planter.

Statsforvalteren har i dag myndighet til å behandle søknader under forskrift om utsetting av utenlandske treslag til skogbruksformål, og det kan under visse forutsetninger være hensiktsmessig å utvide myndigheten til å også omfatte landlevende planter under forskrift om fremmede organismer. Det er fattet en rekke vedtak om utsetting av landlevende planter under forskrift om fremmede organismer siden forskriften trådte i kraft i 2016, noe som vil gi statsforvalteren et godt grunnlag for saksbehandling under forskriften.

4.3.3 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Et alternativ til at Miljødirektoratet gis hjemmel til å delegere til statsforvalteren, er at delegeringen skjer direkte i forskriften. Dette vil imidlertid være en tyngre og mer tidkrevende prosess, som Miljødirektoratet anser ikke er påkrevd for å delegere myndighet for søknadsbehandling til statsforvalteren.

Positive og negative virkninger:

Endringen gir større fleksibilitet til å delegere til statsforvalteren dersom det skulle bli aktuelt. Det er ikke forventet noen negative virkninger av endringen.

4.3.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår å gi Miljødirektoratet hjemmel til å delegere myndighet til å gi tillatelser til utsetting til statsforvalteren, se forslaget § 12 tredje ledd.

4.4 Økte krav til innhold i søknad

4.4.1 Dagens rettstilstand

Naturmangfoldloven § 29 fjerde ledd første setning gir hjemmel til å fastsette krav til søknader om innførsel av organismer i forskrift. For utsetting finnes tilsvarende bestemmelse i § 30 tredje ledd, tredje setning.

Forskrift om fremmede organismer §14 andre ledd spesifiserer kravene til opplysninger i søknaden. Her spesifiseres det at søker må oppgi:

- kontaktinformasjon
- hvilken organisme det søkes om
- formålet med innførsel eller utsetting
- antallet organismer det søkes om
- tidspunkt eller tidsrom ved innførsel
- kartfesting eller angivelse av sted ved utsetting
- en klargjøring av virkninger for biologisk mangfold; og
- en beskrivelse av planlagte tiltak for å forebygge eventuell risiko for uheldige følger for det biologiske mangfold

Søknader etter forskriften sendes inn via Miljødirektoratets søknadssenter. Det elektroniske søknadsskjemaet gir ytterligere konkretisering av kravene, herunder for spesifisering av organisme, stedsangivelse og risikoreduserende tiltak.

4.4.2 Kunnskapsgrunnlag/problembeskrivelse

Krav til innhold i søknad henger nøye sammen med kriteriene for vurdering av søknad, jf. kapittel 3.1. Vi har her foreslått å inkludere i bestemmelsen om vurdering av søknad at *"myndigheten skal etter forskriften veie fordelene og ulempene ved innførselen opp mot risikoen for skader på det biologiske mangfoldet"*. Vi har også foreslått at *"det skal vurderes om fordelene kan oppnås på annen måte for eksempel ved bruk av en organisme med lavere risiko for det biologiske mangfoldet"*.

For å kunne gjøre en kunnskapsbasert og tidseffektiv vurdering av søknaden, må den inneholde all vesentlig informasjon framstilt på en systematisk måte. Med dagens krav til innhold i søknad, beskriver ikke søker nødvendigvis de vesentlige forholdene som gjør at vi kan vurdere fordeler og ulemper ved innførsel og utsetting, både for søker og samfunnet. Det er særlig informasjon om fordelene ved innførsel og utsetting for søker og samfunn

som mangler i dagens system. I tillegg er det behov for en beskrivelse av alternative organismer, som gir et uttrykk for om man kan oppnå fordelene/nyttene ved innførsel og utsetting på en måte som innebærer mindre ulemper/kostnader for samfunnet.

Når det gjelder arter som er omfattet av forbud i forskrift om forbud mot å innføre, omsette og holde eksotiske dyr, er det lite hensiktsmessig at Miljødirektoratet benytter saksbehandlerkapasitet på å behandle søknader om innførsel under forskrift om fremmede organismer. Dersom det gis innførselstillatelse under sistnevnte forskrift, vil det likevel være forbudt å innføre dyret. Det er kun når Mattilsynet har gitt dispensasjon fra forbud i forskrift om forbud mot eksotiske dyr, at det har noen hensikt at Miljødirektoratet behandler søknad om innførsel. Det bør derfor foretas endringer i forskriften som sikrer at Miljødirektoratet ikke må benytte ressurser på å behandle søknader om innførsel av forbudte arter når det ikke foreligger slik dispensasjon.

Det fremgår av dagens bestemmelse om krav til søknadens innhold, at det kreves en beskrivelse av planlagte tiltak for å forebygge eventuell risiko for uheldige følger for det biologiske mangfold. Det er ikke noe krav om dokumentasjon av tiltakene. Beskrivelsene av forebyggende tiltak i søknadene Miljødirektoratet mottar er til dels mangelfulle. Etter Miljødirektoratets vurdering bør derfor "planlagte tiltak" erstattes med et mer forpliktende begrep, og det bør stilles krav om dokumentasjon av tiltakene som skal gjennomføres.

Det er viktig at søknader inneholder en grundig gjennomgang og vurdering av virkninger på biologisk mangfold. Det stilles i forskriften krav om at søker skal inkludere en klargjøring av slike virkninger. Det er ofte svært lite informasjon om hvordan innførselen eller utsettingen vil kunne påvirke biologisk mangfold. For å tydeliggjøre at søknaden skal inneholde en slik gjennomgang og vurdering foreslår Miljødirektoratet at "klargjøring" erstattes med "vurdering". Dette vil tydeliggjøre at det kreves en miljørisikovurdering, som er et mer innarbeidet begrep for en systematisk gjennomgang av mulige miljøeffekter av et tiltak.

4.4.3 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Alternative tiltak kan være å innføre strengere krav i forskriften til innhold i søknad, å spesifisere i søknadsskjemaet forhold som sier noe om fordeler og ulemper av tiltaket, og/eller vurdere bedre veiledning til søknadene for å få bedre informasjon.

Det er særlig beskrivelsene av fordeler/nytte ved innførsel og utsetting, samt en beskrivelse av hvilke alternative organismer som kunne gitt den samme nytten, som mangler i dagens krav. Å inkludere krav om dette i forskriften sikrer i større grad at dette er informasjon som søker må inkludere i søknaden enn om vi kun endrer søknadsskjemaet eller veiledning til søknadsskjemaet.

Positive og negative virkninger:

Miljødirektoratet foreslår å utvide forskriftens krav til innhold i søknad for å tydeliggjøre intensjonen bak regelverket og hvilken informasjon direktoratet trenger for å vurdere søknaden. Punktene vi foreslår er en reell endring i forskriften, ved at vi foreslår å be om informasjon i søknaden som vi tidligere ikke har bedt om. Krav om å oppgi denne informasjonen vil på positiv side føre til en mer transparent søknadsbehandling, og synliggjøre hvilken informasjon myndighetene trenger for å kunne godkjenne en søknad. Dette vil bidra til raskere og enklere saksbehandling fra myndighetenes side, og færre ekstrarunder med fremskaffing av ytterligere informasjon. En slik tydeliggjøring av hvilken informasjon som er nødvendig, vil også kunne bidra til at søkere ikke bruker ressurser på søknader som åpenbart ikke vil kunne innvilges på grunn av påvirkning på biologisk mangfold eller manglende nytte av innførsel eller utsetting.

På negativ side vil forslaget innebære at søker må bruke noe mer ressurser på å fremskaffe informasjon og dokumentere mulige effekter av organismen. Siden forslaget innebærer en mer effektiv søknadsbehandling hos myndighetene, er endret ressursbruk først og fremst en fordelingsvirkning.

Kravet om at det skal vedlegges dispensasjon når det søkes om å innføre arter som er forbudt etter forskrift om forbud mot å innføre, omsette og holde eksotiske dyr, vil medføre en effektivisering ved at Miljødirektoratet kun trenger å behandle søknader der det foreligger dispensasjon fra forbudet under nevnte forskrift. En negativ konsekvens for de som ønsker å innføre eksotiske arter som er forbudt etter forskrift om forbud mot eksotiske dyr, kan være noe lengre samlet saksbehandlingstid når dispensasjonssøknad og søknad om innførsel etter forskrift om fremmede organismer ikke kan leveres og behandles parallelt. Ettersom Mattilsynet i liten grad gir dispensasjon fra forbudet i forskrift om forbud mot å innføre, omsette og holde eksotiske dyr, vil den samlede saksbehandlingstiden i de fleste tilfeller likevel bli kortere enn i dag ved at man unngår overflødig saksbehandling.

Å tydeliggjøre krav til innhold i søknadene er et premiss for å kunne vurdere samlede fordeler og ulemper av søknadene i større grad. Dette endringsforslaget henger derfor tett sammen med forslaget om å tydeliggjøre kriterier for vurdering av søknad, omtalt i kapittel 3.1. Vi vurderer at de samlede positive virkningene av å tydeliggjøre kriterier for vurdering av søknad og krav til innhold i søknad er større enn de samlede negative virkningene av disse forslagene.

4.4.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår å inkludere følgende bestemmelser i forskriften i § 21 som regulerer krav til innhold i søknad om innførsel og utsetting:

- *en vurdering av om det er mulig unngå eventuell risiko for uheldige følger for det biologiske mangfold ved å benytte andre organismer enn de omsøkte*
- *en beskrivelse av fordelene/nyten ved innførselen eller utsettingen, herunder hvem og hvor mange som vil få fordeler av innførselen eller utsettingen*
- *krav om at dispensasjon fra forbud under forskrift om forbud mot eksotiske dyr må vedlegges når det søkes om innførsel av arter som er omfattet av forbud etter denne forskriften*
- *tiltak for å forebygge risiko: "planlagte tiltak" for å forebygge risiko erstattes med "tiltak som vil bli iverksatt" og det innføres krav om å dokumentere slike tiltak så langt det er rimelig*
- *erstatte "klargjøring" av virkninger på biologisk mangfold med "vurdering" av slike virkninger*

Det elektroniske søknadsskjemaet og veiledning til søknadsskjemaet må oppdateres, og kan eventuelt suppleres med tilleggsbeskrivelser om hvilke aktører/grupper av samfunnet som antas å få fordeler av innførsel eller utsetting.

5. Forslag til endringer som vil tydeliggjøre forskriften

5.1 Forenkle strukturen for å øke lesbarheten i reglene om innførsel, utsetting og omsetning

5.1.1 Dagens rettstilstand og problembeskrivelse

Strukturen i reglene om innførsel, omsetning og utsetting av organismer framstår i dag som svært komplisert. Reglene er i svært liten grad strukturert med tanke på dem reglene retter seg mot, noe som gjør det vanskelig for brukerne å sette seg inn i hvilke regler som gjelder for et bestemt tilfelle. Det er flere årsaker til dette.

En årsak er hvordan reglene i kapittel II om innførsel og kapittel III om utsetting og omsetning er organisert. Reglene er organisert med egne paragrafer for hver rettslig reguleringsmåte – én for om organismen er forbudt, én om tillatelse, én om hvilke organismer som er direkte tillatt uten søknad og én om organismer der det er meldeplikt.

Paragrafoverskriftene gir dermed ingen veiledning om hvilke organismer bestemmelsen omfatter. Dette innebærer for eksempel at en ikke kan vite hvilken regel som gjelder for noen organisme uten å se igjennom vedlegg I. Dette til tross for at vedlegg I, med unntak av amerikansk hummer, bare inneholder planter.

Det kan også virke ulogisk og forvirrende at forbudsbestemmelsen, som er en unntaksbestemmelse med et relativt snevert virkeområde, blir presentert før hovedregelen om søknadsplikt.

En annen årsak til at reglene er svært kompliserte å forstå, ligger i bestemmelsen om ikrafttreden i § 33. Bestemmelsene inneholder regler som gjør at flere av bestemmelsene som står i kapittel II og III ikke gir en riktig beskrivelse av gjeldende rett. For at leseren skal kunne vite hvilke regler som gjelder for innførsel og utsetting, må hen dermed også vite at det står relevant informasjon i en paragraf med overskriften "Forskriftens ikrafttreden" i et helt annet kapittel enn de som gjelder for innførsel og utsetting, og i tillegg vite om departementet har besluttet å sette den aktuelle bestemmelsen i kraft eller ikke. Det sistnevnte er det ikke mulig å finne svaret på i forskriften.

Til sist mener Miljødirektoratet at definisjonsbestemmelsen til dels bidrar til å gjøre forskriften unødvendig vanskelig å lese.

Dagens utforming av forskriften er ikke i tråd med et mål om at regelverket skal være enkelt å forstå for den den retter seg mot. Den kompliserte strukturen i forskriften innebærer videre et stort behov for veiledning, og dermed også merarbeid for Miljødirektoratet. Kompleksiteten innebærer også en risiko for uriktige vedtak.

Positive og negative virkninger:

Miljødirektoratet mener de foreslåtte endringene vil gjøre forskriften enklere å lese å forstå både for dem reglene retter seg mot og for forvaltningen som skal praktisere dem. Vi antar at dette også vil føre til redusert behov for veiledning fra forvaltningen og dermed reduserte administrative kostnader for staten. Vi kan ikke se noen negative virkninger av de foreslåtte endringene.

5.1.2 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet mener strukturen i reglene om innførsel, utsetting og omsetning bør endres for å øke lesbarheten. Vi foreslår følgende endringer:

- Reglene i kapittel II og III omstruktureres slik at hvert kapittel innledes med hovedregelen om søknadsplikt, og at unntakene fra hovedregelen organiseres i flere paragrafer med paragraftitler som angir hvilken organismegruppe unntakene omfatter.

- Definisjonsbestemmelsen i § 4 oppheves, og at nødvendige definisjoner flyttes til paragrafene med de materielle reglene definisjonen skal brukes på.
- Reglene om utsatt ikrafttreden av enkelte lovbestemmelser i § 33 andre til fjerde ledd oppheves.

5.2 Forenkle unntakene fra søknadsplikt for utsetting av planter på land

5.2.1 Dagens rettstilstand

I dagens forskrift er reglene som gjelder for utsetting av planter spredt over flere bestemmelser.

Forskriften § 11 første avsnitt inneholder tre unntak fra kravet om tillatelse for utsetting av organismer som ikke finnes på stedet i § 10, som gjelder for landlevende planter. For det første åpner bokstav b for at privatpersoner kan sette ut landlevende planter i private hager.

For det andre kan enhver etter § 11 første avsnitt bokstav c sette ut "vitenskapelig risikovurderte" landlevende planter "i parkanlegg og andre dyrkede områder, samt transport- og næringsutbyggingsområder". Unntaket gjelder i utgangspunktet uavhengig av resultatet av risikovurderingen. Unntaket i bokstav c inneholder imidlertid et unntak fra unntaket for planter som er oppført på forskriftens vedlegg V.

For det tredje åpner § 11 første avsnitt bokstav d for at alle kan sette ut landlevende planter "fra norske bestander" i områdene som er oppgitt i bokstav c selv om planten ikke er risikovurdert.

Ved endringsforskrift 18. desember 2015 fikk imidlertid ikrafttredelsesbestemmelsen i forskrift om fremmede organismer § 33 et nytt fjerde avsnitt. Etter denne bestemmelsen skal søknadsplikten etter § 10 ikke tre i kraft for "utsetting av landlevende planter som ikke er fra norske bestander og som ikke er vitenskapelig risikovurdert i parkanlegg og andre dyrkede områder samt transport og næringsutbyggingsområder". Bestemmelsen setter videre at "plantene i liten grad kan påregnes å spre seg ut fra området og spredningen ikke kan påregnes å medføre fare for uheldige følger" som vilkår for at søknadsplikten ikke trer i kraft. I foredraget til den kongelige resolusjonen da forskriften ble fastsatt er det uttalt at "terskelen for krav om tillatelse bør være høy, og begrenset til de tilfeller der det foreligger informasjon som tilsier at utsetting vil kunne medføre risiko, for eksempel når det foreligger informasjon fra utenlandske databaser som tilsier risiko. Informasjon om naturverdier i og i nærheten av utsettingsstedet som øker risikoen for uheldige følger, eller at utsettingsstedet generelt tilsier at man bør være tilbakeholden (for eksempel utsetting

langs vei i naturområder) er andre tilfeller som kan tilsi at utsettingen ikke omfattes av den utsatte ikrafttreden, og at det kreves tillatelse for utsettingen. Utsetting av vanlige jordbruksvekster (korn, gress) på dyrket mark er et eksempel på en utsetting som ikke utløser søknadskrav".

5.2.2 Kunnskapsgrunnlag/problembeskrivelse

Regelen om ikrafttredelse i § 33 fjerde avsnitt innebærer at det per i dag i realiteten stort sett ikke er søknadsplikt ved utsetting av andre landlevende planter enn dem som står på vedlegg V i parker og lignende. For den vanlige leser av forskriften er vanskelig tilgjengelig. I tillegg til at den helt avgjørende regelen er plassert på et helt annet sted i forskriften enn det som tilsynelatende er reglene om utsetting av landlevende planter, må leseren også kjenne til om departementet har fattet beslutning om at reglene skal tre i kraft eller ikke, før hen kan si sikkert hvilke regler som gjelder. I praksis er det kun den som har kjennskap til all historikk knyttet til forskriften som kan vite hva regelen er. Dette framstår som en uheldig forskriftsteknikk.

Videre kan det stilles spørsmål ved om regelen i § 10 første avsnitt bokstav c om søknadsplikt for vitenskapelig risikovurderte landlevende planter som er oppført på vedlegg V bør videreføres. Søknadsplikten gjelder ikke privatpersoners utsetting i private hager. Bestemmelsen har dermed bare begrenset betydning for å begrense spredning av de aktuelle artene, men bidrar til å komplisere regelverket.

Miljødirektoratet sendte 25. september 2024 ut et høringsforslag om forbud mot en rekke landlevende planter (Miljødirektoratet, 2024). Dersom forslaget vedtas vil bare fire arter stå igjen på vedlegg V. Dersom forskriften blir endret i tråd med dette høringsforslaget, vil virkningene av å oppheve vedlegg V være ytterligere begrenset.

5.2.3 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

I utgangspunktet kan en se for seg flere mulige måter å forenkle regelverket om utsetting av landlevende planter på. Én mulighet er å bare fjerne regelen om utsatt ikrafttredelse i § 33 fjerde avsnitt, slik at reglene som i dag står i § 11 vil gi et riktig bilde av rettstilstanden.

Miljødirektoratet mener imidlertid at det har stor verdi at regelverket for utsetting i hager, parker og andre dyrkede områder er enkelt og lettfattelig. Vi mener dette blant annet vil føre til økt grad av etterlevelse av forskriften. Selv om det kan føre til noe økt spredning av skadelige arter, mener vi derfor at utsetting av alle plantearter som ikke er forbudt bør være tillatt på disse arealene. Vi foreslår derfor at forskriften endres slik at det blir én felles regel om at utsetting av landlevende planter i hager, parkanlegg og andre dyrkede områder, samt transport og næringsutbyggingsområder, kan skje uten tillatelse.

Positive og negative virkninger

Endringene vil føre til at forskriften blir betydelig enklere å lese og å finne fram i. Vi antar at dette også kan bidra til økt etterlevelse av forskriften.

Endringene vil føre til at det rettslig sett blir noe større adgang til å sette ut planter som kan utgjøre en risiko for naturmangfoldet i parkanlegg og på andre dyrkede områder.

Miljødirektoratet legger imidlertid til grunn at de aller fleste planter som utgjør en reell risiko for naturmangfoldet er risikovurdert og dermed vil være tillatt å sette ut også etter reglene i dagens § 11. Endringen vil i realiteten først og fremst knytte seg til arter som er søknadspliktige fordi de er oppført på vedlegg V. Miljødirektoratet vurderer at den økte risikoen for naturmangfoldet her er begrenset, særlig med tanke på at de aktuelle artene uansett kan settes ut fritt i private hager.

5.2.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår at forskriften § 14 åpner for at planter kan settes ut på land i private hager, parkanlegg og andre dyrkede områder eller i transport- og næringsutbyggingsområder uten tillatelse, med unntak av planter som er forbudt.

5.3 Forenkle hovedregelen om utsetting

5.3.1 Dagens rettstilstand og problembeskrivelse

Etter naturmangfoldloven § 30 første avsnitt er utgangspunktet om søknadsplikt for utsetting forskjellig for forskjellige utsettingssituasjoner.

- For utsetting på land av andre organismer enn vilt er det krav om tillatelse for "arter og underarter som ikke finnes naturlig i Norge".
- For utsetting av vilt er det krav om tillatelse dersom det er snakk om utsetting av "arter som ikke fra før finnes naturlig i distriktet".
- For utsetting i sjø og vassdrag er det krav om tillatelse for alle organismer "som ikke er av stedegen stamme".

Andre avsnitt i paragrafen åpner imidlertid for at det i forskrift fastsettes krav om tillatelse for utsetting av alle organismer som ikke fra før finnes naturlig "på stedet".

I forskrift om fremmede organismer § 10 er muligheten til å utvide søknadskravet til organismer som ikke finnes på stedet benyttet til å innføre søknadsplikten, men bare for andre utsettinger enn av vilt og i sjø og vassdrag. Dagens § 10 inneholder dermed tre forskjellige bestemmelser om utsetting.

- For utsetting av vilt er det krav om tillatelse dersom det er snakk om utsetting av "arter som ikke fra før finnes naturlig i distriktet".

- For utsetting i sjø og vassdrag er det krav om tillatelse for alle organismer "som ikke er av stedegen stamme".
- For alle andre utsettinger er det krav om tillatelse for "organismer som ikke hører til noen art, stamme og bestand som forekommer på stedet".

Det er ikke lett å lese ut fra ordlyden i de tre bestemmelsene hva forskjellen mellom dem egentlig går ut på. Forarbeidene til loven gir en viss veiledning, blant annet framgår det i NOU 2004: 28 (NOU 2004: 28, 2004) side 598 at biomangfoldlovutvalget la til grunn at "på stedet" er et betydelig snevrere begrep enn "i distriktet". Men de mer nøyaktige grensene mellom de tre formuleringene er ikke lett å få tak på. Det framstår også som uforklart hvorfor forskriften setter de strengeste kravene for andre organismer enn vilt, når lovens utgangspunkt er at det er vilt som er regulert strengest.

Uavhengig av dette legger alle de bestemmelsene opp til en konkret vurdering av hvilket areal som er relevant, og Miljødirektoratet mener det er unødvendig komplisert å formulere dette på tre forskjellige måter. Vi vil her legge til at viltforskriften § 6-2 inneholder en regel om at vilt som er fanget inn med hjemmel i forskriften i utgangspunktet skal settes ut "på samme sted som individet ble innfanget". Vi antar derfor at utsetting av vilt som finnes "i distriktet", men ikke "på stedet" er en svært lite aktuell problemstilling.

Når det gjelder skillet mellom begrepene "stedegen" og "som forekommer naturlig på stedet", skriver departementet i merknadene til forskriften som er publisert på Lovdata, at en "stedegen" organisme er en organisme som "forekommer naturlig på stedet". Vi legger da til grunn at disse uttrykkene er helt synonyme.

5.3.2 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Miljødirektoratet foreslår at bestemmelsen om utsetting endres slik at det blir én felles regel for all utsetting og at denne formuleres som et krav om tillatelse for utsetting av "organismer som ikke tilhører noen art, stamme eller bestand som finnes naturlig på stedet".

Positive og negative virkninger:

Endringen vil gjøre forskriften kortere og mer lettlest. Forslaget vil muligens utgjøre en realitetsendring for utsetting av vilt, men Miljødirektoratet er svært usikre på om forskjellen har noen betydning i realiteten, særlig sett hen til at utsetting av vilt er noe som i svært liten grad skjer i dag.

5.3.3 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår å slå sammen reglene om utsetting i dagens § 10 første avsnitt bokstav a, b og c til én regel om at det kreves tillatelse for utsetting av organismer som ikke er av en art, stamme eller bestand som finnes naturlig på stedet, se forslaget § 12.

5.4 Samordne forskrift om fremmede organismer med viltforskriften og lov om forbud mot hold av pelsdyr (grenseoppgang mot andre regelverk)

5.4.1 Dagens rettstilstand og problembeskrivelse

Lov om forbud mot hold av pelsdyr trådte i kraft 1. juli 2019. Loven innebærer at alt hold av pelsdyr er forbudt etter 1. februar 2025. Forskrift om skadefelling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark (viltforskriften) ble fastsatt 1. april 2020. Forskriften § 4-2 tredje ledd inneholder et unntak fra forbudet mot hold av vilt i viltloven § 7 for enkelte pattedyr og fugler som er vanlige kjæledyr eller hobbydyr, og for innendørs innelukket hold av krypdyr som fremgår av vedlegg II til forskrift om fremmede organismer. Endringene medfører et behov for oppdatering av forskrift om fremmede organismer.

De nye reglene gjør for det første bestemmelsen i forskrift om fremmede organismer § 13 overflødig. Etter denne paragrafen første ledd bokstav a kreves det ikke tillatelse ved hold av pelsdyr så lenge holdet utøves i samsvar med pelsdyrholdforskriften. Etter første ledd bokstav b kreves det ikke tillatelse ved hold av fremmede organismer oppført på vedlegg II.

Bestemmelsen er i realiteten et unntak fra forbudet mot å holde vilt i fangenskap i viltloven § 7 første ledd. Dette framgår både av departementets merknad til bestemmelsen og av at hold av dyr i lukket bur eller rømningssikker innhegning ikke er å regne som "utsetting" etter definisjonen i forskrift om fremmede organismer § 4 bokstav j, og dermed uansett ikke noe som krever tillatelse etter regelverket om fremmede organismer. Vi foreslår derfor at reglene i dagens § 13 strykes fra forskriften. Det blir da også nødvendig å stryke henvisning til § 13 i § 3 andre ledd bokstav d.

Ettersom det ikke lenger er tillatt med pelsdyroppdrett er videre unntakene fra krav om tillatelse for innførsel av sølvrev, blårev og mink for bruk i pelsdyroppdrett ikke lenger aktuelle. Vi foreslår derfor at disse artene strykes fra vedlegg II.

I tillegg til det ovennevnte gjør den nye viltforskriften det nødvendig å endre henvisning i dagens § 11 andre ledd til forskrift 14. mars 2003 nr. 349 om innfanging og innsamling av vilt for vitenskapelige eller andre særlige formål, ettersom denne forskriften er opphevet.

5.4.2 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår

- at dagens § 13 blir opphevet
- at sølvrev, blårev og mink strykes fra forskriften vedlegg II

Endringen som foreslås er kun en opprydding og tydeliggjøring av regelverket. Konsekvensene av endringsforslaget er kun en administrativ forenkling.

5.5 Definere begrepet landlevende planter

5.5.1 Dagens rettstilstand

Dagens forskrift har flere regler som etter ordlyden gjelder for "landlevende planter", blant annet kan "landlevende planter" i utgangspunktet innføres uten tillatelse. Hva som ligger i begrepet "landlevende planter" er imidlertid ikke definert i forskriften.

5.5.2 Kunnskapsgrunnlag/problembeskrivelse

Innførsel av landlevende planter kan, hvis ikke annet er fastsatt i forskrift, innføres uten særskilt tillatelse, mens innførsel av vannlevende planter krever tillatelse. Mange planter kan enten bare leve i vann, eller bare på land. For disse er det i de fleste tilfeller uproblematisk å fastslå hvilke bestemmelser som gjelder ved innførsel. Det er imidlertid mange planter som både kan leve i vann og på land, og det har vist seg vanskelig å avklare hvilke bestemmelser i forskriften som gjelder ved innførsel av slike planter. I forarbeidene til naturmangfoldloven (Ot.prp. nr. 52 (2008-2009), kap. 10.5.6.5) uttaler Miljøverndepartementet at grensetilfeller best løses gjennom etablering av retningslinjer eller forskrift etter § 29 fjerde ledd (krav om tillatelse eller forbud mot innførsel).

5.5.3 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Utfordringen med å klargjøre hvilke bestemmelser i forskriften som gjelder for innførsel av planter som både kan leve i vann og på land, løses etter Miljødirektoratets vurdering best ved en definisjon i forskriften. Miljødirektoratet mener videre at det vil være mest hensiktsmessig å avklare grenseoppgangen ved å definere landlevende planter, som er et begrep som benyttes i naturmangfoldloven og forskriften.

Når det gjelder spørsmålet om hvorvidt de plantene som kan leve både i vann og på land bør reguleres som landlevende planter eller som akvatiske organismer, anser Miljødirektoratet at alle planter som kan leve og fullføre sin livssyklus på land bør defineres som landlevende planter. Noen planter som kan leve og fullføre sin livssyklus på land vil også kunne leve i vann, og vil dermed i det reviderte forskriftsforslaget kunne innføres som andre landlevende planter. Flere plantearter vil dermed kunne innføres uten tillatelse ved en slik definisjon, sammenlignet med en definisjon som kun inkluderer planter som utelukkende kan leve på land. Miljødirektoratet anser imidlertid at et generelt krav om innførselstillatelse for planter som benyttes som landplanter, men som også kan leve i

vann, ikke er rimelig eller nødvendig for å unngå uheldige følger for biologisk mangfold. Selv om den foreslåtte definisjonen av landlevende planter innebærer at en del planter som også kan leve i vann i utgangspunktet kan innføres fritt, vil det fortsatt kreves tillatelse ved utsetting av slike planter i sjø og vassdrag, inkludert hagedammer. Dersom det innføres planter som utgjør risiko for uheldige følger for biologisk mangfold, vil det dessuten være mulig å regulere disse særskilt i forskrift etter naturmangfoldloven § 29, fjerde ledd.

Positive og negative virkninger:

Det å definere landlevende planter innebærer en administrativ forenkling som gjør det enklere å vurdere om organismen er søknadspliktig i den enkelte saken.

5.5.4 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår at følgende definisjon tas inn i forskriften § 6:

- Med landlevende planter menes planter som kan vokse og formere seg i økosystemer som ikke er knyttet til vann.

5.6 Tydeliggjøre at akvarieorganismer som kan overleve i Norge ikke kan innføres uten særskilt tillatelse

5.6.1 Dagens rettstilstand og problembeskrivelse

I dagens § 7, første ledd bokstav b unntas ferskvannsorganismer fra kravet om tillatelse ved innførsel dersom de kun kan leve ved temperaturer over 5 °C, og de utelukkende skal holdes for pryddformål i innendørs akvarier som er innrettet slik at organismer ikke kan slippe ut.

5.6.2 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Det har i praksis vist seg vanskelig å finne dokumentasjon på om ulike ferskvannsorganismer kun kan leve over 5 °C. Miljødirektoratet anser derfor at det er mer hensiktsmessig å begrense unntaket fra krav om tillatelse ved innførsel av akvarieorganismer til ferskvannsorganismer som ikke kan antas å overleve vinteren utendørs i Norge.

Endringsforslaget vil tydeliggjøre at hensikten med at det ikke åpnes for innførsel av kuldetolerante akvarieorganismer uten søknad, er at man ønsker å unngå at det holdes organismer i akvarier som kan overleve og etablere seg i noe sted i Norge dersom de slippes ut. Det kan også være noe lettere å begrunne at en tropisk art ikke kan overleve i Norge ut ifra hvor arten lever i dag, selv om det ikke foreligger dokumentasjon knyttet til om arten kan leve ved 5°C eller ikke.

Positive og negative virkninger

Forslaget kan gi noe mindre ressursbruk på behandling av henvendelser. Forslaget kan gjøre det noe lettere å vurdere om en art som skal benyttes i akvarier krever tillatelse ved innførsel eller ikke. Det forventes ingen negative virkninger av endringsforslaget.

5.6.3 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår at § 7, første ledd bokstav b unntar ferskvannsorganismer som ikke kan antas å overleve vinteren i Norge fra krav om tillatelse ved innførsel, dersom de utelukkende skal holdes for pryddformål i innendørs akvarier som er innrettet slik at organismer ikke kan slippe ut.

5.7 Tydeliggjøre at Miljødirektoratet kan sette ut oppdrettet vilt uten særskilt tillatelse

5.7.1 Dagens rettstilstand og problembeskrivelse

Etter forskrift om fremmede organismer § 11 andre avsnitt kan Miljødirektoratet av eget tiltak sette ut "vilt som direktoratet av eget tiltak har iverksatt innfangning av" etter reglene i viltregelverket. Bestemmelsen har i første rekke vært aktuell ved utsetting av fjellrev i områder arten var lokalt utdødd. Selv om det ikke kommer helt klart fram av ordlyden i forskriften, har vi lagt til grunn at unntaket ikke bare gjelder individene som har blitt fanget inn, men også avkom. Miljødirektoratet mener imidlertid dette bør komme tydeligere fram av ordlyden i forskriften.

5.7.2 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår å presisere at Miljødirektoratet kan sette ut vilt som er innfanget eller oppdrettet med hjemmel i viltregelverket uten tillatelse etter forskriften, se forslaget § 19.

5.8 Fjerne bestemmelser som er ikke er aktuelle eller ikke har rettsvirkninger

5.8.1 Dagens rettstilstand og problembeskrivelse

Dagens forskrift inneholder flere bestemmelser som ikke er aktuelle eller ikke har rettsvirkninger. Dette innebærer at forskriften har et større tekstomfang enn det som er nødvendig og dette gjør forskriften vanskeligere å lese.

Bestemmelser om meldeplikt

Dagens forskrift inneholder flere bestemmelser om meldeplikt. Etter § 8 er det meldeplikt ved innførsel av vannlevende organismer som er unntatt fra krav om tillatelse etter § 7 første avsnitt bokstav c og d og ved innførsel av mørk jordhumle (*Bombus terrestris terrestris*) fra norske bestander til pollinering i veksthus. Etter § 12, er det også meldeplikt ved *utsetting* av mørk jordhumle fra norske bestander til pollinering i veksthus der dette er unntatt fra kravet om tillatelse etter § 10 første avsnitt bokstav a, jf. vedlegg II. Ettersom kravet om tillatelse for utsetting etter § 10 bare gjelder for organismer "som ikke hører til noen art, stamme eller bestand som forekommer naturlig på stedet", gjelder meldeplikten i dag bare ved utsetting utenfor området der mørk jordhumle av den norske bestanden som settes ut finnes naturlig. Bestemmelsene i § 8 eller § 12 gir ikke Miljødirektoratet noen hjemmel til å nekte innførsel eller utsetting, tvert imot framgår det direkte av bestemmelsene i §§ 7 og 10 at det *ikke* kreves tillatelse, når melding er sendt. Meldeplikten har dermed svært begrenset betydning for Miljødirektoratets mulighet til å hindre spredning av fremmede organismer.

Etter § 33 andre avsnitt trer kravet om meldeplikt etter § 8 likevel først i kraft fra den tid Klima- og miljødepartementet bestemmer. Departementet har ennå ikke bestemt at bestemmelsen skal tre i kraft. Per i dag er det dermed bare meldeplikt for utsetting av mørk jordhumle fra norske bestander utenfor bestandens naturlige utbredelsesområde. Miljødirektoratet har ikke mottatt meldinger om slik utsetting. Bestemmelsen framstår dermed som lite aktuell.

Overgangsbestemmelse om hold av fremmede organismer i hagedam

Forskriften § 34 inneholder en bestemmelse om at hold i hagedam av vannlevende organismer som ikke er omfattet av unntak fra krav om tillatelse og "som er satt ut før forskriften trådte i kraft" er tillatt i en overgangsperiode på fem år.

Det framstår ikke som klart hvilke rettsvirkninger bestemmelsen var ment å ha. Med mindre kravet om tillatelse i forskriften § 10 og naturmangfoldloven § 30 var ment å ha tilbakevirkende kraft, vil hold av organismer som var lovlig satt ut før reglene trådte i kraft uansett ikke være omfattet av krav om tillatelse til utsetting. Det er ingenting i forarbeidene til loven som tyder på at søknadskravet skulle ha tilbakevirkende kraft, og dette ville også ha vært problematisk opp mot Grunnlovens regler. Ettersom det nå er gått mer enn fem år fra forskriften trådte i kraft vil imidlertid bestemmelsen uansett ikke lenger ha noen rettslig betydning.

Bestemmelsene om tilsynsmyndighet og om håndheving og sanksjoner

Forskriften § 30 har en bestemmelse om at Miljødirektoratet fører tilsyn med bestemmelsene i forskriften etter reglene i naturmangfoldloven §§ 63 til 65, mens § 32 første ledd sier at Miljødirektoratet håndhever bestemmelsene i forskriften etter naturmangfoldloven §§ 69 til 73 og viltloven § 7 andre avsnitt. Bestemmelsene er i

realiteten delegeringer av myndighet etter de nevnte bestemmelsene i naturmangfoldloven og viltloven.

I delegeringsvedtak 12. januar 2021 nr. 82 har Klima- og miljødepartementet imidlertid helt generelt delgerert myndigheten etter de samme bestemmelsene i naturmangfoldloven til Miljødirektoratet. Dette har skapt en viss uklarhet i hvilke rettsvirkninger forskriftens bestemmelser om tilsynsmyndighet og om håndheving og sanksjoner har, særlig til om Miljødirektoratet har mulighet til å delegere myndighet videre til statsforvalteren. Uttalelser i merknadene til forskriften, som er publisert sammen med forskriften på Lovdata.no, tilsier imidlertid at forskriftsbestemmelsene ikke er ment som delegeringssperre og Miljødirektoratet ser heller ingen grunn til at det ikke skal være adgang til å delegere myndigheten til tilsyn og håndheving videre på dette feltet.

5.8.2 Hvilke endringer i forskriften er relevante?

Miljødirektoratet mener det er mest hensiktsmessig at bestemmelsene om meldeplikt, hold av fremmede arter i hagedam og tilsynsmyndighet oppheves.

Positive og negative virkninger:

Oppheving av disse bestemmelsene har ingen reelle konsekvenser, utover å være en forenkling av regelverket. Oppheving av reglene om hvem som har tilsynsmyndighet og hvem som har myndighet etter naturmangfoldloven §§ 69 til 73 vil også fjerne en uklarhet i dagens regler.

5.8.3 Forslag til endring i forskriften

Miljødirektoratet foreslår å oppheve

- alle regler om meldeplikt,
- overgangsregelen om hold av fremmede arter i hagedam
- reglene om hvem som er tilsynsmyndighet etter naturmangfoldloven og hvem som har myndighet etter naturmangfoldloven §§ 69 til 73

6. Handelsrettslige vurderinger

De foreslåtte forbudene mot innførsel, omsetning og utsetting av syv krabbearter må anses som kvantitative importrestriksjoner, og er i utgangspunktet forbudt etter EØS-avtalen. Forbudene er imidlertid nødvendige for å unngå at disse artene importeres levende for bruk som mat, noe som på sikt medfører stor risiko for at dyrene rømmer eller settes ut bevisst, og derved fører til store miljøskader, jf. risikovurderinger av artene som er nærmere omtalt i kapittel 4.2. Ettersom all omsetning av artene foreslås forbudt, vil ikke forbudene medføre forskjellsbehandling mellom norske og utenlandske varer. Så langt

Miljødirektoratet kjenner til, er det i dag ikke noen utbredt handel med artene som foreslås forbudt. Vi er heller ikke kjent med at dette er arter som fiskes kommersielt innen EØS-området. Forbudene vil for øvrig ikke være til hinder for at døde eksemplarer av artene importeres.

Forslagene om forbud omfattes også av WTO-avtalene. Ettersom forbudene er objektive og saklig begrunnet (jf. kapittel 4.2), ikke forskjellsbehandler produkter på grunn av opprinnelse, og heller ikke er mer handelshindrende enn formålet tilsier, er forbudene etter Miljødirektoratets vurdering i tråd med WTO-avtalene.

Miljødirektoratet kan ikke se at øvrige forslag til endringer i forskriften vil ha handelsmessige konsekvenser.

7. Oppsummering av positive og negative virkninger av forslagene

Våre forslag til endringer i forskriften vil ha både positive og negative virkninger, som omtalt i hvert av delkapitlene under kapittel 3-5. Forbud mot enkelte krabbearter, tydeligere kriterier for vurdering av søknad og utvidede krav til innhold i søknad er endringer som styrker forskriften, slik at den i størst mulig grad bidrar til å forhindre etablering av nye fremmede skadelige arter i Norge. Endringene på struktur og forenklinger gjør forskriften lettere å forstå, og vil sikre en bedre etterlevelse av forskriften. Tabell 2 oppsummerer vår vurdering av hvilke virkninger de ulike endringsforslagene kan ha. Det er usikkerhet knyttet til vurderingen av virkninger, se egen omtale under.

Tabell 2: Samlet oversikt over positive og negative virkninger av forslagene:

Styrke tidlig innsats	Positive og negative virkninger (+ er positive virkninger, ÷ er negative virkninger)
Kriterier for vurdering av søknad • tydeliggjøre at fordeler og ulemper for samfunnet skal vektlegges i vurdering av søknad • stille krav om å trekke inn klimaendringer i søknadsbehandlingen • tydeliggjøre at etablering av nye arter alltid er en vesentlig uheldig følge for naturmangfoldet	+ mindre ressursbruk, raskere saksbehandling + mer transparens og likebehandling av søknader ÷ muligens noen flere avslag på søknader, som kan oppleves negativt for søker
Etterlevelse/kontroll av forskriften • gi statsforvalteren mulighet til å etterspørre risikovurdering etter § 23	+ bedre mulighet for å følge opp enkeltsaker

Mer effektiv saksbehandling	
Positiv- eller negativlisting av arter som i dag krever tillatelse • innførsel av blodigle på positivliste • forbud mot krabbearter som importeres levende til bruk som mat	+ mindre ressursbruk på behandling av søknader + bedre ivaretagelse av naturmangfold (krabber) ÷ ikke lenger mulig å importere enkelte krabbearter
Vedtaksmyndighet • mer åpen bestemmelse for delegering for å klargjøre mulighet til å delegere vedtaksmyndighet til statsforvalteren for eksempel for utplanting (inkl leplanting)	+ større fleksibilitet til å delegere til statsforvalteren dersom det skulle bli aktuelt
Nye krav til innhold i søknad • alternativer til arten det søkes om • interesser som blir berørt og hvor mange som får nytte av tiltaket • krav om å vedlegge evt. dispensasjon fra forbud under forskrift om forbud mot eksotiske dyr • Tiltak for å forhindre uheldige følger: -Krav om å dokumentere inneslutningstiltak	+ mer transparent og effektiv søknadsbehandling + unngår at søker bruker ressurser på søknader som ikke vil kunne godtas ÷ muligens noe mer ressursbruk til innhenting av informasjon for søker
Tydeliggjøre forskriften	
Forenkle strukturen for å øke lesbarheten i reglene om innførsel, utsetting og omsetning • endre rekkefølge innledende bestemmelser • ta inn innledende bestemmelse med hovedregel først, at innføring og utsetting er forbudt uten tillatelse eller iht. unntak - flytte definisjoner til de enkelte bestemmelsene	+ forskriften blir lettere å forstå + redusert behov for veiledning = reduserte adm. kostnader ÷ ingen
Forenkle unntakene fra søknadsplikt for utsetting av landlevende planter • slå sammen bestemmelser • fjerne vedlegg V (søknadsplikt for profesjonelle)	+ forskriften blir enklere å lese og å finne fram i = bedre etterlevelse av forskriften ÷ ingen
Forenkle hovedregelen om utsetting • slå sammen bestemmelser	+ kortere og mer lettlest forskrift ÷ ingen
Grenseoppgang mot andre regelverk • forskriftsfeste at vi ikke behandler søknader om innførsel av arter som er forbudt etter forskrift om forbud mot eksotiske dyr, med mindre dispensasjon vedlegges søknad • avklaringer mht. oppdatering av kultiveringsforskrift (avhenger av at kultiveringsforskriften vedtas) • oppdatere henvisninger til andre regelverk	+ opprydding og tydeliggjøring av regelverket ÷ ingen
Tydeliggjøre definisjoner • definisjon landplanter	+ administrative forenklinger,

tropiske akvarieorganismer	÷ ingen
Fjerne bestemmelser som ikke er aktuelle eller ikke har rettsvirkninger	+ forenkling av regelverket
- fjerne bestemmelser om meldeplikt og overgangsbestemmelse for hold av fremmede organismer i hagedam - fjerne bestemmelser om tilsynsmyndighet og om håndheving	÷ ingen

Noen forslag til endringer kan ha større positiv effekt hvis de gjennomføres samlet enn hvis endringene gjøres hver for seg. Endringene vi foreslår på å tydeliggjøre forskriften vil samlet sett gjøre forskriften lettere å forstå. Den blir enklere å lese og enklere å finne fram i. Dette vil føre til redusert tidsbruk for søker og redusert behov for veiledning fra myndighetenes side. Endringene kan bidra til bedre etterlevelse av forskriften, uten at det endrer nåværende krav i regelverket, og har derfor ingen negative virkninger.

Forslaget om å tydeliggjøre krav til innhold i søknaden vil, hvis det gjennomføres samtidig som å tydeliggjøre kriterier for vurdering av søknader, bl.a. føre til at mer informasjon framkommer i søknaden, det blir tydeligere for både søker og de som behandler søknadene hva som vektlegges for å kunne gi en tillatelse (mer effektiv behandling av søknader fra myndighetenes side) og det vil bidra til mer transparens og mer likebehandling i vurdering av søknader. Punktene vi foreslår om krav til innhold i søknad er en reell endring i forskriften, at vi ber om informasjon i søknaden som vi tidligere ikke har bedt om, og er et premiss for at vi skal kunne vurdere søknadene på en god måte. Dette kan gi økte kostnader i form av mer ressursbruk (for søker), men vil samtidig gi mer transparent og effektiv søknadsbehandling og at en unngår at søker bruker ressurser på søknader som ikke vil kunne godtas.

7.1 Usikkerhetsvurderinger

Vurderingene av positive og negative virkninger er kun gjort som kvalitative beskrivelser. Vi har ikke forutsetninger for å kunne vurdere størrelsen av virkningene nærmere, verken kvalitativt eller kvantitativt. Vi anser at det er rimelig sikkert hvilke positive og negative virkninger endringsforslagene vil ha (identifisering av virkninger), mens størrelsen på virkningene er svært usikre. Det er usikkerhet om kostnader ved å fremskaffe dokumentasjon, usikkerhet i hva nye krav faktisk vil bety per søknad og om det fører til flere eller færre søknader. Vurderingen av om de positive virkningene er større enn de negative virkningene for de enkelte forslagene til endringer i forskriften er dermed basert på en skjønnsmessig vurdering, og det er usikkerhet knyttet til denne. Siden mange av endringsforslagene går på tydeliggjøring og forenkling av forskriften, hvor de negative virkningene antagelig er begrenset, kan vi likevel anta med en viss sikkerhet at for disse forslagene vil de positive virkningene være større enn de negative virkningene.

7.2 Forutsetninger for vellykket gjennomføring

Noen av endringene vi foreslår henger tett sammen, og bidrar til en felles oppnåelse av målsetningene. Dette gjelder særlig tydeliggjøring av kriterier for vurdering av søknad (kapittel 3.1) og krav til innhold i søknad (kapittel 4.4). For å kunne utløse de positive virkningene av å innføre tydeligere kriterier i forskriften for vurdering av søknad, må også kravene til innhold i søknad tydeliggjøres og utvides slik vi har foreslått. I tillegg er det behov for oppdatert veileder til hvordan søknaden skal fylles ut, samt oppdatert søknadsskjema.

Det vil bli viktig å formidle endringene og hva de i praksis betyr for den som søker på en hensiktsmessig måte. Forskriftens nye bestemmelser bør oversettes til engelsk, og relevant informasjonsmateriale må utformes på flere språk og publiseres -. Det vil også være viktig å informere godt om hva de negative effektene ved å innføre fremmede arter er for å sikre god etterlevelse av forskriften.

I tillegg vil grensekontroll og tilsyn være viktig for å følge opp de nye forbudene mot enkelte krabbearter.

8. Referanser

- Artsdatabanken. (2023). *Fremmedartslista*. Hentet fra <https://artsdatabanken.no/lister/fremmedartslista/2023?TaxonRank=AssessedAtSameRank>
- Bouma, S. Soes, D.M. . (2010). *A risk analyses of the Chinese mitten crab in the Netherlands*. Burwau Waardenburg bv, for Ministry of Agriculture and Food Quality, Team Invasive Species, Report nr. 10-025. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/279931471_A_risk_analysis_of_the_Chinese_mitten_crab_in_The_Netherlands
- CITES. (2024). *Appendices I, II and III*. Hentet fra <https://cites.org/eng/app/appendices.php>
- Eberhardt, A., J. Pederson and B. Bisson. (2016). *Rapid Response Plan for Management and Control of the Chinese Mitten Crab - Northeast United States and Atlantic Canada*. New Hampshire, MIT and Maine Sea Grant Programs. Hentet fra <https://repository.library.noaa.gov/view/noaa/41307>
- Forskrift 1. april 2020 nr. 565 om skadefelling, dødt vilt og bruk av vilt i oppdrett, forskning og dyrepark (viltforskriften). (2020). Klima- og miljødepartementet, Landbruks- og matdepartementet.
- Forskrift 19. juni 2015 nr. 716 om fremmede organismer. (2015). Klima- og miljødepartementet.
- Gollasch, S. (2011). *NOBANIS – Invasive Alien Species Fact Sheet – Eriocheir sinensis*. Online Database of the European Network on Invasive Alien Species – NOBANIS. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/237774522_NOBANIS_-_invasive_alien_species_fact_sheet_-_Eriocheir_sinensis
- Instruks om utredning av statlige tiltak (utredningsinstruksen). FOR-2016-02-19-184. (2016). Finansdepartementet.
- IPBES. (2023). *Thematic Assessment Report on Invasive Alien Species and their Control*. Bonn, Germany: IPBES secretariat.
- Klima- og miljødepartementet. (2016). *Naturmangfoldloven kapittel II. Alminnelige bestemmelser om bærekraftig bruk. Veileder*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/76ba044f8515433c93c259e7e86420f4/t-1554.pdf>
- Lov 13. mars 1981 nr. 6 om vern mot forurensninger og om avfall (forurensningsloven). (u.d.). Klima- og miljødepartementet.
- Lov 21. juni 2019 nr. 63 om forbud mot hold av pelsdyr. (2019). Landbruks- og matdepartementet.
- Magnussen, K., Lindhjem, K., Pedersen, S., & Dervo, B. (2015). *Samfunnsøkonomiske konsekvenser av fremmede arter i Norge: Metodeutvikling og noen foreløpige tall*. Vista Analyse AS. Rapportnummer 52/2014.
- Meld. St. 35 (2023–2024), *Bærekraftig bruk og bevaring av natur — Norsk handlingsplan for naturmangfold*. (u.d.). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-35-20232024/id3054780/>

- Miljødirektoratet. (2022). *Forslag til endringer i forskrift om utsetting av utenlandske treslag til skogbruksformål. Høringsnotat*. Hentet fra <https://www.miljodirektoratet.no/hoeringer/2021/oktober-2021/forslag-til-endringer-i-forskrift-om-utsetting-av-utenlandske-treslag-til-skogbruksformal/>
- Miljødirektoratet. (2024). *Høring av forslag til nye forbud av fremmede planter. 2024/8056*. Hentet fra <https://www.miljodirektoratet.no/hoeringer/2024/september-2024/horing-av-forslag-til-nye-forbud-av-fremmede-planter/>
- NOU 2004: 28. (2004). *Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold — (Naturmangfoldloven)*. Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 20. april 2001. Avgitt til Miljøverndepartementet 7. desember 2004.
- Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) *Om lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven)*. (u.d.). Regjeringen Stoltenberg II. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-52-2008-2009-/id552112/>
- Vitenskapskomiteen for mat og miljø. (2024a). *Assessment of risks posed by import of live medicinal leeches to biodiversity in Norway. VKM Report 2024: 07*. Oslo, Norway: VKM, Kirkendall, L. R., Kausrud, K., Malmstrøm, M., Berg, P., Bryn, A., Hindar, K., Järnegren, J., Nielsen, A., Nilsen, E. B., Sandercock, B., Thorstad, E. B. and Velle, G. ISBN: 978-82-8259-446-2, ISSN: 2535-4019. Hentet fra <https://vkm.no/risikovurderinger/allevurderinger/innforselavlevendeblodiglermuligrisikofornorskbiologiskmangfold.4.40c23cf71916904ea8e77842.html>
- Vitenskapskomiteen for mat og miljø. (2024b). *Assessment of risks posed by the import of live crabs intended for human consumption. VKM Report 2024:09*. Oslo, Norway: VKM, Velle, G., Berg, P., Järnegren, J., Malmstrøm, M., Bryn, A., Hindar, K., Kirkendall, L. R., Kausrud, K., Nilsen, E. B., Sandercock, B., Thorstad, E. B. and Nielsen A. ISBN: 978-82-8259-448-6, ISSN: 2535-4019.

